

УДК 94:329.055.2+329.055.1(492)

О. О. СобоДАР

ПРОБЛЕМА ЗРОСТАННЯ ВПЛИВУ УЛЬТРАПРАВІХ ПАРТІЙ В НІДЕРЛАНДАХ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

У статті досліджується зростання ролі ультраправих партій у політичному житті Королівства Нідерланди в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Розглянуто основні причини, що призвели до виникнення партій ультраправого спрямування, особлива увага приділяється діяльності найвідоміших ультраправих партій Нідерландів, їх політичним програмам. Показана роль цих партій у прийнятті ряду антиіммігрантських законів, окремо виділено їх вплив на результати референдуму щодо Конституції ЄС. Розкрита позиція нідерландських ультраправих щодо подій в Україні та перспективи її членства в ЄС.

Ключові слова: Нідерланди, ультраправі партії, антиіммігрантська політика, Пім Фортейн, Герт Вільдерс, націоналізм.

Роль ультраправих партій у внутрішній політиці європейських країн безпрецедентно збільшується. Варто зазначити, що ще наприкінці 80-х років минулого століття роль цих партій почала повільно, але неухильно зростати. Майже у всіх без винятку країнах старої Європи вони змогли наростити великий електоральний та політичний потенціал, апелюючи до помилок колишніх урядів – це і незадовільні соціально-економічні показники, зростання безробіття та проблема мігрантів, частка яких постійно збільшувалась.

Зі зростанням потоку мігрантів з Близького Сходу, відсутністю вирішення фінансової кризи у Греції, яка стала тягарем для всього ЄС, ультраправі партії почали ще активніше брати участь у внутрішній політиці країн Європи. Кількість та різноплановість ультраправих сил в Європі сьогодні вражає – Національний Фронт у Франції, “Альтернатива для Німеччини”, Партія незалежності Великобританії, партія “Фламандський інтерес” у Бельгії, Народна партія Данії, норвезька Партія прогресу, Демократична партія Швеції, Народна партія Швейцарії, Ліга Півночі в Італії, Партія свободи в Австрії, партія “Атака” у Болгарії, партія “Велика Румунія”, партія “Йобік” в Угорщині, партія “Золотий світанок” у Греції та ін.

Історія ультраправих ідей у Королівстві Нідерланди, країні, яка належить до найліберальніших демократій світу, показує, що будь-які ідеї можуть закріпитись у суспільстві за умови виникнення низки сприятливих чинників. Проблема інтеграції іммігрантів з відсутністю у них класичних європейських цінностей, скептичне ставлення щодо перспектив Нідерландів у Європейському Союзі дозволило політикам використовувати ультраправі гасла задля досягнення своїх політичних цілей.

Метою статті є аналіз зростання ролі ультраправих політичних сил у Нідерландах наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., який дозволить зрозуміти можливі наслідки як для Європи, так і для України. Зокрема, ця проблема є нині особливо актуальною з огляду на політичні процеси, що відбуваються у Європі та діяльність нідерландських ультраправих щодо їх впливу на процес ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у Нідерландах.

Незважаючи на те, що політичні процеси в європейських країнах досліджуються багатьма українськими та закордонними науковцями, серед вітчизняних дослідників більше інтересу виникає до політичних процесів у великих країнах Європи та у державах, з якими Україна межує. Політичні процеси, що відбуваються у малих країнах Європи, розглядаються лише фрагментарно в загальноєвропейському контексті. Загалом питання ультраправих партій висвітлено у роботах українських науковців О. Глода [1], Т. Реви [2], С. Білошецького [3], в країнах СНД – у роботах С. Бірюкова [4], Г. Ванштейна [5], у західній науковій літературі – у дослідженнях К. Мада [6], Е. Картера [7], Р. Хербута [8].

Нідерланди не стали виключенням серед країн Західної Європи, які потрапили під сплеск правих ідей на рубежі століть. Райони, в яких компактно проживали переселенці, поступово почали перетворюватися на “гетто” з високим рівнем кримінальної злочинності, що дратувало місцевих жителів. Ситуацію погіршувало і те, що іммігранти, отримуючи допомогу з безробіття, стали фінансовим тягарем для працьовитих нідерландців. Ключовою проблемою мігрантів було те, що вони відмовлялися прийняти традиційні цінності, характерні для нідерландців. Це постійно викликало конфлікти у надліберальному суспільстві країни. Іншого колориту цій проблемі додавало й те, що населення Нідерландів є малочисельним. Страх, що в певний момент іммігрантська меншість може стати більшістю, почав хвилювати нідерландців. Так, станом на 2015 рік населення країни становило 16,900 млн., з яких 13,235 млн. – корінні жителі. Загалом же з 1970 по 2005 рр. частка іноземців у населенні країни зростає з 9,2 до 19,2% [9, с. 410]. Так, у трьох найбільших містах – Амстердамі, Гаазі та Роттердамі – третину всього населення склали іммігранти. Зазначимо, що у деяких місцевих школах число дітей з іммігрантських сімей перевищувало половину облікового складу учнів. Це, в свою чергу, дозволяло їх батькам відповідно до законодавства вимагати, щоб у таких школах викладання велося арабською та турецькою мовами для всіх учнів, включаючи нідерландців. Як і в сусідніх країнах Європи, перед нідерландцями постали проблеми збереження національної самобутності, зростання злочинності і зміни в демографічній ситуації.

Невеликі, але заможні Нідерланди відчули результати неконтрольованої імміграції у кінці 80-х – середині 90-х рр. Тоді до Нідерландів іммігрувало як населення східноєвропейських держав, так і біженці з

охоплених війною країн – Іраку, Афганістану, Югославії. Незважаючи на той факт, що починаючи з 1969 р. були дозволені змішані браки, Нідерланди успішно пройшли інтеграцію першої хвилі іммігрантів-мусульман після війни за незалежність Індонезії у 1954 р. Згідно зі статистикою ЄС (1985-1989 рр.) за кількістю мігрантів, які шукали нову батьківщину, Нідерланди займали четверте місце після Німеччини, Великобританії та Франції у Європі [9, с. 410].

Справедливим буде відмітити спроби, зроблені урядом В. Кока (1993-2002 рр.) з метою подолання міграційних проблем. У період перебування при владі кабінету В. Кока в його складі було утворено спеціальне міністерство у справах великих міст і національних меншин, назва якого прямо відповідала цілям, що перед ним ставилися. В свою чергу, в міністерстві юстиції був створений апарат статс-секретаря у справах біженців. Незважаючи на перераховані дії уряду, через бюрократичну складність на місцях проблему зростання кількості іммігрантів кардинально виправити не вдалося.

За таких обставин питання міграційної політики було поставлено на порядок денний маловідомими нідерландськими громадськими організаціями. Першою з них була “Партія Центру”, створена у 1980 р. Вона тричі брала участь у виборах (1981, 1982, 1986 рр.) і жодного разу не набирала більше 1% голосів на всезагальних парламентських виборах. За короткий період свого існування на піку популярності вона налічувала не більше 4 тис. членів. Лише у 1982 р. Ханс Янмаат зміг пройти в парламент під прапором цієї політичної сили, але потім був виключений з неї керівництвом партії через “помірквану” позицію. У подальшому він заснував власну партію “Центральні демократи” і намагався об’єднатися з колишньою партією. Ці спроби закінчились трагедією в м. Кедихемі, яка була спровокована антифашистськими силами, внаслідок чого постраждали люди. У 1994 р. Х. Янмаат разом з двома представниками своєї партії був обраний до парламенту (2,4 % голосів на всезагальних виборах), але через відмову всіх інших політичних партій співпрацювати з “Центральними демократами” не зміг себе проявити. Варто зазначити, що “Партія Центру” у 1986 р. саморозпустилася через борги. На її місці вже менше ніж через місяць була створена “Партія Центру-86”. Партія дотримувалась ще більш радикальних поглядів, аніж стара “Партія Центру”. У 1998 р. нідерландський суд заборонив її через пропаганду нацизму і ксенофобії.

Підкреслимо, що Нідерланди мали великий шанс залишитись найбільш толерантною країною у Західній Європі, якби не антиісламська позиція та громадська діяльність Піма Фортейна на рубежі ХХ ст. Будучи професором соціології Університету Еразма в Роттердамі, П. Фортейн здобув собі ім’я, написавши наукову роботу “Проти ісламізації нашої культури” [10], в якій обґрунтував ідею ісламу як відсталого релігії. Робота отримала гостру критику з боку мусульманського населення. На хвилі популярності його запросили очолити партійний список “Нідерланди для життя” (“Leefbaar Nederland”), яка представляла інтереси жителів Амстердама, Роттердама, Утрехта, незадоволених надмірною присутністю в цих нідерландських містах “чужинців” з усім негативом, який ніс в собі їх спосіб життя. Саме в той період професор соціології висловив в інтерв’ю скандальну фразу, що “16 мільйонів нідерландців – це більш аніж достатньо” [11], через яку його виключили з партії. Це навпаки збільшило популярність політика, і він у 2002 р. створив партію “Список Піма Фортейна” (СПФ). Не використовуючи християнської тематики, як французькі або австрійські праві, він звертався до класичних нідерландських ліберальних цінностей, які підривались мусульманською меншиною з її негативним ставленням до гомосексуалізму і нетерпимістю до жінок.

Однією з головних причин ісламізації всередині країни, на думку П. Фортейна, була неконтрольована імміграція з мусульманських країн до Європи взагалі, і до Нідерландів зокрема. Він підкреслював, що більшість переселенців залишають батьківщину не через політичні переслідування, а через економічне неблагополуччя, прагнучи до певного рівня комфорту. У той же час, іноземці не вважають для себе обов’язковими соціальні, культурні та моральні норми своєї нової батьківщини, завдяки яким цей рівень комфорту досягнутий. Справедливим буде зазначити, що іммігранти, на думку П. Фортейна, мають право на нову батьківщину тільки в тому випадку, якщо вони готові прийняти її базові цінності та інтегруватися в нідерландське суспільство. Професор соціології пропонував різко обмежити кількість переселенців, які щорічно прибувають до держави з 40 до 10 тисяч. У подальшому планувалось надавати фінансову допомогу з тією метою, щоб потенційні іммігранти залишалися там, де народилися і, таким чином, повністю вирішити проблему в’їзду іноземців до країни на постійне проживання. Зауважимо, що П. Фортейн ніколи не пропонував висилати біженців з країни або зганяти їх у спеціальні табори.

У своїй науковій роботі “Крах восьми років правління трипартійної коаліції” [12], яка стала програмним маніфестом партії, він критикував невдалу політику уряду, спрямовану на інтеграцію нових громадян. У ній було окреслено весь комплекс економічних, соціальних, культурологічних, міжнародних проблем, що розглядалися кризь призму проблеми “іноземців у Нідерландах”. Партія “Список Піма Фортейна” ставила за мету створення додаткових складнощів для тих, хто вже оселився або хотів оселитися в країні. Зокрема, пропонувалися вікові обмеження на шлюби з мігрантами: з 21 року, а не з 18 років, а нідерландський партнер по шлюбу з іноземцем зобов’язувався мати рівень річного доходу на 30% вище офіційного прожиткового мінімуму. Ще однією новацією виглядала процедура возз’єднання сімей. Легальні іммігранти могли привезти з собою дітей, проте їх віковий поріг становив уже не 18 років, як за тодішніми законами, а 12 років. Вартує уваги і той факт, що у своїх поглядах П. Фортейн пішов настільки далеко, що запропонував скасувати статті національної Конституції про дискримінацію.

Окрім антиіммігрантських гасел у своїй виборчій програмі засновник СПФ закликав до більш рішучої боротьби зі злочинністю, скорочення бюрократії в державному управлінні, а також поліпшення роботи шкіл і медичних установ. Примітно, що він не був класичним євроскептиком, як усі інші ультраправі. Критика П.

Фортейна щодо ЄС полягала у критиці Шенгенської угоди та відкритості кордонів, що дозволяла мусульманам без особливих проблем діставатися Нідерландів.

Незважаючи на заклики, які за своєю суттю є ультраправими, сам П. Фортейн не відносив себе до ультраправих політиків. “Якщо починаєш вести мову про проблеми багатонаціонального суспільства, на тебе відразу ліплять ярлики і називають або нацистом, або фашистом”, – зазначав він [13].

У березні 2002 р. СПФ тріумфально переміг своїх опонентів під час виборів до міської ради Роттердама, отримавши 36% голосів. Вкрай показовим став той факт, що це поклато кінець майже 60-річному періоду, протягом якого містом керували соціал-демократи з Партії праці. За тиждень до парламентських виборів відомий політик був застрелений прибічником руху “зелених”, який у такий спосіб хотів захистити пухнастих тварин. Незважаючи на неоднозначну славу, П. Фортейна вшанували так само, як у 1962 р. в Нідерландах поховали королеву Вільгельміну. Причиною для прийняття такого рішення слугувало те, що з часів нацистської окупації в країні політиків не вбивали.

На парламентських виборах 2002 р. партія вже без лідера домоглася великого успіху та посіла друге місце. Її представники були включені до складу уряду на чолі з християнським демократом Я.П. Балкененде (отримали портфелі міністрів охорони здоров'я, економіки, водного господарства, з питань імміграції та інтеграції), але цього було недостатньо. Коаліція розпалася з вини СПФ, проіснувавши менше 100 днів. “Список Піма Фортейна” не зміг адаптуватися без свого відомого засновника. Парламентська фракція майже одразу розпалась, оскільки не мала потужної законодавчої ініціативи, а між міністрами від СПФ виник конфлікт на особистому підґрунті. Однак, незважаючи на протиріччя, “фортейнівці” продовжили антиіммігрантську політику колишнього лідера. Міністр з питань імміграції та інтеграції Х. Навейн запропонував депортувати з країни тих членів сімей іноземців, хто раніше мав судимості, а міністри від СПФ зайняли вкрай негативну позицію з низки питань, пов'язаних із ЄС, зокрема щодо розширення Євросоюзу та обсягу фінансового внеску Нідерландів в європейській структурі. Все це призвело до позачергових виборів 2003 р., на яких партія змогла отримати лише 5,7% голосів. Уже через рік у 2004 р. відбувся остаточний розкол, якій поклав кінець цій політичній силі.

Наголосимо, що попри фактичну поразку “Списку Піма Фортейна”, у лютому 2004 р. коаліційний уряд Яна Балкененде прийняв вкрай жорсткі закони щодо мігрантів. У результаті з країни було вислано 26 тис. іноземців, які не отримали статусу біженців. Але це був не єдиний “успіх” ультраправих у 2004 р. – вони зіграли ключову роль у вирішенні питання Європейської конституції.

Якщо невдале голосування у Франції за проект Конституції ЄС розглядалося не як крах ідеї самої Конституції, а скоріше як тимчасова поразка, то громадяни Нідерландів під впливом ультраправих сил зробили все, щоб її знищити. Зазвичай явка виборців у Нідерландах, якщо голосування пов'язане з ЄС, становить близько третини усього населення. Але вже на референдумі щодо Конституції явка складала 61% нідерландців, що майже вдвічі перевищує традиційну кількість голосуючих. Прогалини у інформаційній політиці, які б пояснювали суть посилення ролі Брюсселя, зростаюче фінансове навантаження, страх втратити завоювання в соціальній сфері в результаті тісної інтеграції та уніфікації стандартів праці з новими членами ЄС – це все було використано ультраправими для посилення антиєвропейських настроїв та безпосередньо вплинуло на результат референдуму.

Фактично саме дві ключові проблеми – проблема мігрантів та проблема зростаючих повноважень ЄС, дозволили знайти свого виборця новій політичній силі – Партії свободи. Вона була заснована Гертом Вілдерсом в 2006 р., який вийшов з Народної партії за свободу і демократію у зв'язку з більш правими й антиіммігрантськими поглядами. Підкреслимо, що Партія свободи є прихильником вкрай правих позицій з питань безпеки і одночасно притримується вкрай лівих – збереження держави загального добробуту та соціальної політики. Позиціонуючи себе як партія, що представляє інтереси народу і бореться проти політичної еліти, Партія свободи намагалась насаджувати в нідерландському суспільстві євроскептицизм і мобілізувала виборця на парламентських виборах через питання довіри до єдиної Європи. Тому і назва програми партії легко зрозуміла: “Брюссель їх, Нідерланди наші” [14]. Найбільшою є підтримка партії в районах з чисельною кількістю іммігрантів та у великих містах, таких як Роттердам. Одним із ключових завдань партії залишається радикальне обмеження імміграції, особливо з мусульманських країн. Партія свободи виступає за закриття мусульманських шкіл, заборону будівництва мечетей, проти носіння хіджабу, прискорення депортації мігрантів з країни. При цьому вона підтримує права сексменшин і використовує цю тему в боротьбі з ісламом. Ця політична сила негативно ставиться до членства Нідерландів в ЄС. Лідери партії виступають не тільки проти подальшого розширення повноважень Брюсселя, а також за виключення Болгарії та Румунії зі складу ЄС.

Варто зазначити, що на своїх перших виборах у 2006 р. Партія свободи зайняла п'яте місце і не ввійшла до правлячої коаліції. Але на наступних виборах у 2010 р. вона посіла третє місце, що дозволило їй брати участь у переговорах щодо формування коаліції. У результаті чотирьохмісячних переговорів М. Рютте (лідер Народної партії за свободу і демократію, яка виграла парламентські вибори) був змушений створити в країні коаліцію меншості вперше з часів Другої світової війни. Партнером по коаліції стала Партія свободи, яка відмовилась від портфелів. Це змусило уряд М. Рютте піти на низку неординарних заходів, серед яких можна відзначити заборону на носіння хіджабу у публічних місцях. Залучення правих до коаліції призвело також до того, що було узгоджено “ретельним чином перевірити” ті міністерства, в яких Брюссель повинен знизити свою активність. Так, міністр закордонних справ Франс Тіммерманс заявив, що європейський спосіб правління занадто “розбалансований”, і він не хоче віддавати ініціативу “єврофобії і популістським шуроловам” [15].

Попри поступки з боку партнерів, ультраправі розвалили коаліцію. У 2011 р., коли всередині правлячої коаліції почалися обговорення заходів зі скорочення дефіциту бюджету країни з метою відповідності стандартам Пакту стабільності і зростання Євросоюзу, лідер партії Г. Вілдерс припинив участь у переговорах процесі і фактично вийшов із коаліції. Причиною такого рішення, за його словами, було те, що норми “продиктовані Брюсселем могли призвести до занадто сильного зниження купівельної спроможності голландців”. Іншим аргументом стало те, що ці дії не відповідають інтересам виборців – “Ми повинні служити Нідерландам, а не Брюсселю. Ми є господарями в нашому домі і нашій країні. Такі пропозиції не відповідають інтересам виборців Партії свободи” [14]. Незважаючи на ці голосливі заяви, нідерландці основну причину розпаду коаліції поклали на політичну силу Г. Вілдерса – на дострокових виборах 2012 р. Партія свободи втратила третину виборців.

Важливо підкреслити, що Партія свободи останнім часом закликає не тільки обмежити роль Брюсселя, а повністю відмовитися від членства у Європейському Союзі. Як альтернативу всередині партії пропонують використати досвід Швейцарії, яка не входить до складу ЄС, але користується усіма перевагами спільного ринку з сусідами. Ще одним аргументом, на думку Г. Вілдерса, є той факт, що економіка країни мало залежить від європейських товарів. Нідерланди є активними експортерами до країн Європи, а тому вихід з ЄС дозволить стимулювати власну економіку. Ультраправі наводять результати досліджень британських дослідницьких центрів, таких як Capital Economics про те, що країні вигідно відмовитися від євро. Нині нідерландці змушені витратити 75 млрд. євро через проблемних членів ЄС, що все одно менше за можливі втрати у розмірі 51 млрд. євро у разі виходу зі складу ЄС [16].

Підкреслимо, що у 2009 р. відбулися вибори до Європарламенту, рейтинг Партії свободи досяг максимуму. На самих виборах вона посіла друге місце, отримавши 4 євромандати і не приєдналася до жодної фракції. У 2014 році Партія зберегла за собою 4 місця та почала активно співпрацювати в Європейському парламенті з Марі Ле Пен, створивши об'єднання “Європа націй і свобод”. Цю групу разом з австрійськими “свободівцями”, італійською Лігою Півночі українські політики активно називають “друзями Путіна”.

Окремо варто згадати ставлення представників ультраправих ідей Нідерландів до України. Партія свободи мала свою “особливу позицію” щодо подій у нашій державі. Так, під час свого виступу Г. Вілдерс назвав протестувальників на Майдані “фашистами” (дослівно: “...з них половина фашисти”) [17], а вину за збитий лайнер Boeing 777, що сталася 17 липня 2014 р., поклав на ЄС, що сильно нагадує риторику Кремля. Події навколо цієї політсили дозволяють зробити висновок про те, що з повторним приходом до влади її антиукраїнська риторика навряд чи зміниться. З високою вірогідністю Партія свободи продовжуватиме негативно ставитися до України, не голосуватиме за рішення про допомогу і виступатиме проти можливого вступу нашої країни до ЄС.

У кінці XX – на початку XIX ст. ультраправі ідеї в Королівстві Нідерланди несли в собі “ідеалізований” характер. Тогочасні представники правих намагалися конструктивно відстоювати власну позицію та були відкриті для діалогу з іншими політичними партіями. На нашу думку, цьому слугував традиційний дух лібералізму, який був характерним для цієї країни. З часом ситуація змінилася і права ідеологія стала головним інструментом популістів з метою отримання влади. Беззаперечним є той факт, що двічі ультраправі партії були членами правлячої коаліції і двічі їх дії спричинили до дострокових парламентських виборів. Події навколо ЄС дозволяють їм активно використовувати власні лозунги, збільшувати електоральне поле та безпосередньо впливати на внутрішню і зовнішню політику.

Варто зазначити, що рішення референдуму про вихід Великобританії зі складу Європейського Союзу додало аргументам ультраправих сил більшої переконливості. Вже зараз можна відмітити роль ультраправих у погіршенні ставлення до негромадян Нідерландів всередині країни. В той же час у своїх антиєвропейських заявах вони підривають позиції власної батьківщини всередині ЄС та на міжнародній арені. Беручи до уваги те, що ультраправі партії загалом використовують виключно популістські заклики, можна зробити висновок, що такі політичні сили, за умов покращення ситуації всередині ЄС, втрачатимуть підтримку виборців, а з нею – важелі впливу на внутрішню політику країни.

Джерела та література

1. Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року) / Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів: ЦПД, 2008. – 308 с.
2. Рева Т. С. Правоекстремістські партії: термінологічний аналіз / Т. С. Рева // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2013. – № 3. – С. 201-204.
3. Білошецький С. В. Міграційні процеси у провідних країнах ЄС: соціокультурні трансформації та політичні наслідки / С. В. Білошецький // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – 2014. – №4-5 (72-73), липень - жовтень – С. 328-340.
4. Бирюков С. “Крайне правые” партии в современной Европе / С. Бирюков // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 8. – С. 91-100.
5. Вайнштейн Г. Популизм в современной Европе: новые тенденции / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 12. – С. 24-33.
6. Mudde Cas The ideology of the extreme right / Cas Mudde – Manchester: Manchester University Press, 2000 – 225 p.
7. Carter E. The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure? / Elisabeth Carter – Manchester: Manchester University Press, 2005. – 271 p.
8. Хербут Р. Ультраправі партії / Р. Хербут // Магістеріум. – 2008. – № 31. – С. 90-95.
9. Государства Альпийского региона и страны Бенилюкс в меняющейся Европе / [под ред. В.Я. Швейцера] – М.: Издательство “Весь Мир”, 2009. – 544 с.

10. Fortuyn Pim Tegen de islamisering van onze cultuur: Nederlandse identiteit als fundament / Pim Fortuyn – A.W. Bruna Uitgevers B.V., 1997 – 110 p.
11. Бенедиктов К. Ультраправый фланг Европы [Электронный ресурс] / К. Бенедиктов // Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article1648.htm>.
12. Fortuyn Pim De puinhopen van acht jaar Paars / Pim Fortuyn – Karakter Uitgevers B.V., 2002 – 186 p.
13. Kaminski Matthew Pim's Misfortune [Electronic resource] / Matthew Kaminski // Regime of access: <http://www.wsj.com/articles/SB1020732875618259480>.
14. Гуслетов Б. Левые партии Нидерландов – Фавориты предстоящих выборов [Электронный ресурс] / Б. Гуслетов // Режим доступа: <http://www.socialistinfo.ru/socialXXI/1458.html>.
15. Wettach Silke Europawahl: Angriff auf die Europäische Union [Elektronische Ressource] / Silke Wettach // Zugriffsmodus: http://www.wiwo.de/politik/europa/europawahl-angriff-auf-die-europaeische-union/v_detail_tab_print/9445632.html.
16. Семиренко А. Нидерланды: крайне правые предлагают выйти из ЕС [Электронный ресурс] / А. Семиренко // Режим доступа: <http://alleuropalux.org/?p=6268>.
17. Escritt Thomas Dutch rightist Wilders blames EU for Ukraine crisis; hints at UKIP alliance [Electronic resource] / Thomas Escritt // Regime of access: <http://uk.reuters.com/article/2014/04/17/uk-eu-election-dutch-wilders-idUKBREA3G1CT20140417>.

Sobodar O. O. The problem of growth of far-right parties in the Netherlands (end of XX – the beginning of XX century)

The article investigates the growth of role of far-right parties in the political life of the Kingdom of Netherlands at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century. The main causes of emergence of far-right parties were researched. Special attention is given to the activities and political programs of well-known far-right parties of the Netherlands. The role of these parties in the adoption of anti-immigrant laws is shown. The article highlights the impact of far-right politics on the result of a referendum on the EU Constitution. The position of Dutch far-right parties is revealed on events in Ukraine and its possible membership in the EU.

Key words: the Netherlands, far-right parties, anti-immigrant policy, Pim Fortuyn, Geert Wilders, nationalism.

Сободар О. О. Проблема роста влияния ультраправых партий в Нидерландах (конец XX – начало XXI вв.)

В статье исследуется рост роли ультраправых партий в политической жизни Королевства Нидерланды в конце XX – начале XXI вв. Рассмотрены основные причины, которые привели к возникновению партий ультраправой ориентации, особое внимание уделяется деятельности самых известных ультраправых партий Нидерландов, их политическим программам. Показана роль этих партий в принятии ряда антииммигрантских законов, отдельно выделено их влияние на результаты референдума по Конституции ЕС. Раскрыта позиция нидерландских ультраправых относительно событий в Украине и перспективы ее членства в ЕС.

Ключевые слова: Нидерланды, ультраправые партии, антииммигрантская политика, Пим Фортейн, Герт Вилдерс, национализм.